

Kinderen Leren Initiatieven Nemen in Communicatie (KLIN©)

ONDERSTEUNDE COMMUNICATIE ALS TOEGANG
TOT TAAL EN GELETTERDHEID VOOR KINDEREN
MET MEERVOUDIGE BEPERKINGEN

Prof. dr. Hans van Balkom

met medewerking van
Dr. Judith Stoep
Dr. Margje van der Schuit
Dr. Stijn Deckers

Voorwoord	9
1. Achtergrond KLIN©	17
1.1 De onderscheidende kracht van KLIN©	18
1.2 De centrale rol van communicatie en taal	21
1.3 Interactie en communicatie	23
1.4 Sturende en mediërende omgeving	25
1.5 Ondersteunde communicatie (OC)	27
1.6 Geen gestandaardiseerde, vast omschreven methode	27
1.7 Doelstellingen van KLIN©	30
1.8 KLIN© als doorstroomprogramma van zorg naar passend onderwijs	31
1.9 KLIN© is geïnspireerd op 'Bridge School'	32
1.10 Aangepaste speel- en leeromgeving van KLIN©	33
1.11 KLIN© in vogelvucht	34
2. Communicatie stuwt taal en geletterdheid	43
2.1 Nature-nurture-culture	43
2.2 Van interactie naar communicatie	44
2.3 Van communicatie naar taal	46
2.4 Aanzet en uitbouw van de taalverwerving	47
2.5 Communicatiecompetentie	50
2.6 Vijf KLIN©-communicatieniveaus	54
2.7 Beginnende geletterdheid	56
2.8 Basistheorieën over geletterdheid	57
2.9 Taalverwerving en leesontwikkeling	61
3. Communicatief meervoudige beperkingen (CMB)	71
3.1 Communicatief meervoudige beperkingen	72
3.2 Natuurlijke taalcompensatie	74
3.3 De rol van de omgeving	77

3.4	Het belang van vroege interventie	79
3.5	Ruimte voor initiatieven van het kind	82
3.6	Communicatiepartners	85
4.	Ondersteunde communicatie	93
4.1	Ondersteunde Communicatie	93
4.2	Vooroordelen over ondersteunde communicatie	95
4.3	Indeling in OC	98
4.4	Vormen van ondersteunde communicatie	104
5.	Ondersteunde geletterdheid	129
5.1	Definities en uitgangspunten	129
5.2	Belemmerende factoren	132
5.3	Voorwaarden voor geletterdheid bij CMB	140
5.4	Pijlers voor ondersteunde geletterdheid	144
5.5	Boekoriëntatie	147
5.6	Vijf KLIN©-niveaus voor ondersteunde geletterdheid	147
5.7	Interactief en ondersteund voorlezen	152
5.8	Verbetering van toegankelijke geletterdheid	159
5.9	Milo & Lana-prentenboeken	160
5.10	Digitale prentenboeken	161
5.11	Verhaalbegrip en verhaalconstructie	163
5.12	Milo & Lana-logeerkoffer	164
5.13	OC-aanpassingen bij het voorlezen	166
6.	Kerndomeinen in de ontwikkeling van communicatie en taal	173
6.1	Het brein als communicatiecentrale	174
6.2	Neuraal netwerk voor communicatie en taal	178
6.3	Aandacht en arousal	180
6.4	Waarneming	182
6.5	Geheugen	186
6.6	Cognitie	189
6.7	Oriëntatie	193
6.8	Adaptatie	197
6.9	Sociale en Emotionele ontwikkeling	200
6.10	Motoriek en mobiliteit	203
6.11	Zelfredzaamheid	206
6.12	Taal	209
7.	Het sociale netwerk van het kind: aandacht voor ouders	215
7.1	Social Networks-Circles of Communication Partners (SN-CCP)	216
7.2	Complementaire rol van het sociale netwerk	221
7.3	Enhanced Milieu Teaching (EMT)	226

7.4	Ouderbetrokkenheid binnen KLIN©	227
7.5	kernteambijeenkomsten bij KLIN©	229
8.	Dynamisch assessment en doelgericht interveniëren	231
8.1	Dynamisch assessment	232
8.2	Aansluiten bij het kind	241
8.3	Evidence-Based interventietraject	242
8.4	Assessmentprocedures	244
8.5	Richtlijnen voor aangepaste tests	246
8.6	Relevante tests binnen KLIN©	248
8.7	Observeren	251
8.8	Vragenlijsten	253
8.9	Goal Attainment Scaling (GAS)	256
8.10	Response to intervention (RTI)	258
8.11	Doelformulering in onderwijs	259
9.	Het Communicatiecompetentieprofiel	263
9.1	Integrale beeldvorming van kind en omgeving	263
9.2	Het CCP in grote lijnen	266
9.3	Het CCP als kompas	274
9.4	Fasering van het CCP-Quickscantraject	277
9.5	Causale modellen	278
9.6	Casuïstiek CCP-Quickscan	278
10.	De ankergestuurde cyclus	289
10.1	Inleiding	290
10.2	Woordennetwerken	298
10.3	Actieve en passieve begrippen: woordenmuur	302
10.4	Activiteiten in de Ankeracyclus	316
10.5	Speel- en leeromgeving	321
10.6	Het tijdspad van de ankergestuurde cyclus	321
10.7	De keuze voor een ankeracyclus	323
10.8	Hoofdbehandelingsaanpak KLIN©	323
11.	Gericht werken vanuit kerndomeinen	327
11.1	Kerndomeinen en KLIN©-communicatieniveaus	328
11.2	Werken vanuit het kerndomein 'Aandacht'	348
11.3	Werken vanuit het kerndomein 'Waarneming'	350
11.4	Werken vanuit het kerndomein 'Geheugen'	353
11.5	Werken vanuit het kerndomein 'Cognitie'	356
11.6	Werken vanuit het kerndomein 'Oriëntatie'	361
11.7	Werken vanuit het kerndomein 'Adaptatie'	363
11.8	Werken vanuit het kerndomein 'Sociaal-emotioneel'	366

INHOUD	11.9	Werken vanuit het kerndomein 'Motoriek en mobiliteit'	369
	11.10	Werken vanuit het kerndomein 'Zelfredzaamheid'	372
	11.11	Werken vanuit het kerndomein 'Taalfuncties'	372
	11.12	Interventiedoelen per kerndomein en KLIN©-niveau	376
	12.	Inrichting speel- en leeromgeving KLIN©	387
	12.1	Contouren van de KLIN©-werkwijze	388
	12.2	Modulaire opbouw en aanpassingen KLIN©	388
	12.3	Individueel aangepaste werkwijze	390
	12.4	Optimale toegang	392
	12.5	Altijd vanuit het kind: individueel of in groep	393
	12.6	De KLIN©-omgeving	394
	12.7	De ruimtelijke indeling van het KLIN©-atelier	396
	12.8	Speelmaterialen	410
		Bronnen	415
	Trefwoordenregister	437	

In dit boek beschrijven we hoe kinderen met communicatief meervoudige beperkingen (CMB) verbeterde mogelijkheden krijgen tot communicatie, taalverwerving en geletterdheid. Bij kinderen met CMB gaan zeer ernstige taalontwikkelingsstoornissen samen met andere stoornissen. Voor hen ontwikkelden we het interventieprogramma KLIN©, oftewel 'Kinderen Leren Initiatieven Nemen in Communicatie'.

Het KLIN©-programma richt zich zowel op de voor- en vroegschoolse als de schoolse periode, met kinderen variërend van drie tot en met twaalf jaar oud. Het uitgangspunt is dat het kind en zijn of haar directe omgeving op maat worden ondersteund vanuit de mogelijkheden in de 'zone van naaste ontwikkeling' van het kind. De maatstaf is datgene wat het kind kan uitvoeren met hulp van de omgeving en met inzet van communicatieondersteunende hulpmiddelen (COH). De directe omgeving moet daartoe passende en uitdagende gelegenheden creëren en kansen bieden. Het KLIN©-interventieprogramma helpt bij het toegankelijk maken van het primair en passend onderwijs voor kinderen met CMB.

Ondersteunde communicatie (OC)

Samen beleven, samen maken, samen handelen, samen regelen en het uitwisselen van kennis en informatie zien we als de basis- en kernfuncties van communicatie. Communiceren doe je niet alleen. Dat geldt ook voor toepassingen en interventies op het gebied van ondersteunde communicatie (OC), waaronder gebaren, pictogrammen en communicatie ondersteunende hulpmiddelen (bijvoorbeeld spraakcomputers). Een belangrijke aanpak binnen KLIN© is het adviseren, aanpassen en toepassen van de communicatieondersteuning bij zowel het kind met CMB als direct betrokken gesprekspartners in de omgeving, onder wie ouders, verzorgers, begeleiders, leerkrachten en behandelaars. Het uiteindelijke doel is dat de kinderen en mensen in hun directe omgeving elkaar beter leren begrijpen, maar vooral ook dat ze samen een uitdagende en duurzame ontwikkel- en leeromgeving creëren.

Ondersteund communiceren richt zich bij KLIN© altijd op ondersteunde geletterdheid. Vormen van ondersteunde geletterdheid hebben betrekking op het toegankelijk maken van informatie in dagelijkse media (kranten, ondertiteling op tv, routebeschrijvingen en verkeersborden met tal van meldingen langs de weg, reclame- en informatiefolders) maar ook op teksten in leermaterialen, vertellingen en verhalen (narratieve taalvaardigheid). KLIN© sluit aan bij de kerndoelen voor schriftelijke en mondelinge taal-, vertel- en

verhaalvaardigheden in het primair onderwijs. KLIN© helpt kinderen met CMB om op hun eigen wijze invulling te geven aan deze kerndoelen. Zonder passende vormen van ondersteunde communicatie lukt dat niet.

Een persoonlijke routekaart, op maat van elk kind

Elk kind kiest en bewandelt binnen KLIN© zijn eigen ontwikkelpad, daarbij geholpen en ondersteund door de directe omgeving. De te volgen route en de benodigde ondersteuning voor onderweg worden van tevoren bepaald. We maken een plan waarin de route wordt uitgestippeld, maar waarin ook de benodigde informatie en het gereedschap voor onderweg verzameld worden. Daartoe wordt een persoonlijke routekaart opgesteld met aanpassingen en aanwijzingen om verschillende ontwikkel- en leerdoelen te bereiken. Onderliggend aan die voorbereiding ligt een sterkte-zwakteanalyse waarin stoornissen, beperkingen en belemmeringen geïnterpreteerd worden in het licht van waarneembaar gedrag (vaardigheden) van het kind en de directe omgeving. Dat biedt informatie over de mogelijkheden van het kind en de omgeving om verbeteringen aan te brengen in ontwikkeling en leren. Zonder die aanpak is de kans op stagnatie en belemmeringen onderweg groot. De combinatie van verschillende stoornissen en wisselende ziektebeelden heeft een onvoorspelbare, wispelturige invloed op de ernst en het verloop van de communicatiebelemmeringen en ontnemt het zicht op de tussen- en einddoelen in de af te leggen ontwikkelroute. Een zorgvuldig uitgevoerd assessment vooraf en tussentijdse evaluatieve bijstellingen beperken de kans op stagnatie door 'pech onderweg'. Dat proces van gaandeweg, al doende exploreren en inschatten van de richting, de doelmatigheid en inhoudelijke oriëntatie van de reis, noemen we 'dynamisch assessment'. De bijbehorende bewegwijzering en routebeschrijvingen bepalen het navigatieplan dat vorm en inhoud krijgt binnen een Communicatiecompetentieprofiel (CCP) van het kind en de omgeving. Dynamisch assessment geeft aan welke aanpassingen er onderweg moeten gebeuren. Ook die worden verwerkt in aanpassingen van het CCP.

De KLIN©-werkwijze is uitvoerig getest en onderzocht in de praktijk. De effectiviteit is wetenschappelijk aangetoond en verantwoord in verschillende publicaties.¹ Het belangrijkste streven van het KLIN©-programma is een brug te slaan tussen het kind en de best passende ontwikkel- en leeromgeving van de school, maar ook tussen de kerndoelen van het onderwijs en de ontwikkel- en leermogelijkheden van het kind met CMB. Die brug wordt gestut door partner strategieën (ouders, gezin, behandelaars, leerkrachten) en de inzet van OC-vormen zoals gebaren, pictogrammen en spraakcomputers. De ondersteunde en aan te passen speel- en leeromgeving bij KLIN© moet enerzijds aansluiten bij de wijze waarop de kinderen informatie waarnemen, verwerken en begrijpen, en heeft anderzijds te maken met de manier(en) waarop ze zich uiteten naar anderen toe (ouders, gezinsleden, vriendjes, groepsgenootjes en praktijkwerkers).

Er is een orthopedagogische en orthodidactische aanpak nodig die aan moet sluiten bij de belevingswereld, interesses, behoeften en mogelijkheden van het kind en zijn of haar sociale, opvoedkundige en onderwijskundige omgeving. Ouders, begeleiders en verzorgers worden vanuit de thuisomgeving (leef- en woonomgeving) van het kind ondersteund bij het vinden en uitvoeren van de best passende communicatieondersteuning, zodat de ontwikkeling en

het leren van het kind ontwikkelingsadequaat worden uitgedaagd. In het verlengde daarvan ligt de orthodidactische ondersteuning, waarbij aangegeven wordt hoe met behulp van OC en de KLIN©-werkwijze aansluiting gezocht wordt bij de kerndoelen in het onderwijs. Belangrijk is het vinden en toepassen van passende toegang tot geletterdheid met behulp van OC. We beschouwen geletterdheid, met name begrijpend lezen, als een belangrijke vaardigheid voor verbeterde kansen op inclusie en participatie in onze geletterde samenleving. De KLIN©-werkwijze zoekt naar de best passende toegang tot begrijpend en technisch lezen voor het kind met CMB. Op geheel eigen wijze wordt het kind in staat gesteld om samen met de ouders en begeleiders vaardigheden te ontwikkelen voor ondersteunde geletterdheid. De aanpak wordt uitgewerkt in direct overleg met ouders, verzorgers en nauw betrokken leerkrachten en behandelaars.

KLIN© is ontwikkeld vanuit de gedachte dat de werkwijze vervlochten moet kunnen worden met bestaande programma's, methoden en technieken voor taalstimulering en geletterdheid binnen vroegbehandeling, voor- en vroegschoolse educatie, de onderbouw en bovenbouw binnen primair, passend onderwijs. Functionele en ondersteunde geletterdheid voor kinderen met CMB krijgt helaas nog maar mondjesmaat aandacht in het onderwijs. KLIN© is ontwikkeld en opgezet om die kennis en vaardigheden te verbeteren en te vervlechten met de expertise en ervaring van leerkrachten, behandelaars, begeleiders en ouders in de thuissituatie. Datgene wat op school geleerd en gebruikt wordt, moet ook thuis ingezet kunnen worden. De ervaringen vanuit de thuisomgeving vormen aanknopingspunten voor communicatieondersteuning van het kind.

Bij KLIN© staan gedeelde ervaring en beleving dan ook centraal. De ervaringen van het kind en de manieren waarop het die gaat delen met andere kinderen en volwassenen uit zijn of haar omgeving, vormen de ankers voor betekenisvolle en functionele vertel-, lees- en schrijfactiviteiten. De gedeelde ervaringen bieden mogelijkheden om betekenis te verlenen, overzicht en inzicht te verwerven, vaardigheden te ontwikkelen in vergelijken en associëren, probleemoplossend vermogen, redeneren, en het wederzijds verstaanbaar leren uiten en begrijpen.

KLIN© kent vijf communicatieniveaus: toelidend, beginnend, gevorderd, master en expert. De eerste twee niveaus (KLIN©-1-2) richten zich op de voor- en vroegschoolse ontwikkeling en de weg van ontluikende naar beginnende geletterdheid in de onderbouw van het primaire (en passende) onderwijs. Het derde niveau (KLIN©-3) geldt als overgang naar de communicatieniveaus vier en vijf (KLIN©-4-5), die meer verdieping bieden op het gebied van geletterdheid.

Historiek van het KLIN©-programma

De voorwaarden voor het ontwikkelen en implementeren van het door Milo uitontwikkelde KLIN©-programma werden onderzocht met behulp van Europese, euregionale subsidie en cofinanciering van Viataal (de rechtsvoorganger van het huidige Koninklijke Kentalis). Voor rapportages daarover verwijzen we naar het 'In-Com-Clusie'-project.² Ook de aanpassingsvoorwaarden voor de voortzetting van KLIN© binnen het speciaal en passend onderwijs werd gesubsidieerd vanuit de Europese Unie binnen het project 'BIAT: Benchmarking interactief ankergestuurd taalonderwijs (2007-2009)'.³

De wetenschappelijke resultaten van KLIN© zijn door Stichting Milo gevaloriseerd.

Stichting Milo heeft KLIN© in de periode 2012-2017 omgevormd en uitgetest tot een eigen uniek behandelprogramma met bovengenoemde vijf op elkaar afgestemde communicatieniveaus. De eerste ervaringen met de KLIN©-werkwijze werden door Milo opgedaan in speciaal opgezette KLIN©-Ateliers binnen de kinderdagcentra 'Knoevelhöfke' op locatie van de Catharinaschool in Heerlen en 'De Grummelkes' in Cadier & Keer, beide behorend tot de Stichting Radar in Maastricht (2011-2015). Deze praktijkervaring heeft de KLIN©-werkwijze omgevormd tot een interventieprogramma met evidente toeleiding tot passende vormen van onderwijs voor kinderen met CMB. Hierbij gaat het om een groep kinderen die doorgaans weinig kans hadden en hebben op passend onderwijs. KLIN© biedt hun potentiële kansen om 'op maat', aansluitend bij de vertrouwde thuisomgeving, de best passende ontwikkel- en leeromgeving te doorlopen.

We danken de ouders van de kinderen binnen de twee kinderdagcentra, de directies van de beide kinderdagcentra en de raad van bestuur van Radar voor het in Stichting Milo gestelde vertrouwen bij de implementatie van KLIN© op hun locaties en het constructieve meedenken over geschikte materialen en technieken. Zonder hun medewerking en inzichten en zonder de deelnemende kinderen was KLIN© niet uitgegroeid tot een effectief werkend en doelmatig interventieprogramma. We hebben hieruit geleerd hoe KLIN© zich passend kan vervlechten met programma's en werkwijzen van andere organisaties die een geheel eigen behandelingsvisie hebben. Tegelijkertijd heeft Stichting Milo een geheel eigen KLIN©-Atelier en interventieprogramma opgezet en in uitvoering gebracht in Schijndel. In dit eigen KLIN©-Atelier worden nieuwe en aangepaste werkwijzen, materialen, technologieën ontwikkeld en uitgetest. Van daaruit ontstaan trainingen en instructies en wordt KLIN© verder ontwikkeld en onderzocht op verbeterende effectiviteit. Hoe dan ook, het succes van KLIN© wordt bepaald door de inzet, kennis, ervaring, betrokkenheid en creativiteit van de groepsleiding, de ouders, de betrokken behandelaars en leerkrachten.

Het behandelprogramma KLIN© en het beeld- en woordmerk zijn door Stichting Milo gedeponereerd, evenals de beschreven werkwijze in dit handboek met de bijbehorende praktijkgidsen en prentenboeken (Milo & Lana reeks).

Stichting Milo gaf in 2013 opdracht aan het Expertisecentrum Nederlands en de Radboud Universiteit (Faculteit Sociale Wetenschappen) om de orthodidactische kernaankpak van KLIN© uit te werken. Daaruit ontstond een eerste aanzet voor een beschreven programma. Die begintekst heeft uiteindelijk geleid tot dit uitgebreide handboek, dat een theoretische onderlegger en verantwoording biedt voor de praktijkvoering en effectiviteit van KLIN©. Judith Stoep begeleidde Femke Scheltinga, Irene Strickers en Marian Bruggink van het Expertisecentrum Nederlands in Nijmegen bij het beschrijven, uitwerken en verdiepen van de achterliggende kennis, theorie en het leggen van de verbanden met de onderwijspraktijk. Judith Stoep gaf ook leiding aan de eerder genoemde projecten, gefinancierd door de Europese Unie. De implementatie van KLIN© is het best gediend met een op elkaar afgestemd, multidisciplinair en interdisciplinair werkend behandel- en ondersteuningsteam dat samen met ouders en leerkrachten de vervolgstappen invult en uitvoert. Door de uitgave van dit handboek met ondersteunende praktijkgidsen en een Milo & Lana prentenboekenreeks willen we KLIN© bredere bekendheid geven. Parallel aan die uitgaven biedt Milo ondersteunende trainingen, instructies en diensten aan.

Daarnaast werden tien prentenboeken in animaties getekend en als webgebaseerde toepassingen gerealiseerd. Deze 'Milo & Lana'-prentenboeken vormen inmiddels een vast onderdeel van de ankergestuurde instructie en methodiek voor woordenschat- en gebarentraining binnen KLIN©-1-2-3. De begrippen en verhaallijnen van de prentenboeken werden omgezet in NGT (Nederlandse Gebarentaal) en in NMG (Nederlands ondersteund met Gebaren). Overigens geldt dat het taalaanbod binnen KLIN© altijd met gebaren wordt ondersteund. De gebarenuitvoering van de prentenboeken is beschikbaar op dvd (via Stichting Milo) of via een weblink. De prentenboekenserie past goed bij interactief en ondersteund voorlezen en is ook los van KLIN© en de doelgroep met CMB te gebruiken. De prentenboekenreeks heeft een eigen pictogrammen-set. Per prentenboek zijn vijftig tot zestig pictogrammen beschikbaar waarmee de verhaallijn kan worden ondersteund. De prentenboeken zijn in de boekhandel te koop.

Een groot aantal praktijkervaringen met KLIN© zijn verwerkt in dit handboek en in begeleidende praktijkgidsen met activiteitenkaarten. De activiteitenkaarten bevatten concrete suggesties voor het toepassen van de KLIN©-werkwijze. Er zijn aparte praktijkgidsen voor de onderbouw en voor de bovenbouw van het primair of passend onderwijs. De praktijkgidsen voor de onderbouw reiken informatie aan voor kinderen in de vroege vroegschoolse programma's passend bij KLIN©-1-2-3 communicatieniveaus. Voor de kinderen in de bovenbouw van het primair of passend onderwijs zijn praktijkgidsen ontwikkeld die passen bij de KLIN©-3-4-5 communicatieniveaus. Zowel in onder- als bovenbouw zijn richtlijnen en activiteitenkaarten opgenomen passend bij KLIN©-3 communicatieniveau. Dit derde communicatieniveau heeft een brugfunctie, met name op het gebied van gevorderde geletterdheid. De aanzet voor gevorderde geletterdheid zit in KLIN©-1-2-3. De verdieping en uitbreiding van gevorderde geletterdheid (m.n. narratieve taalvaardigheid) krijgen meer aandacht binnen de KLIN©-3-4-5 communicatieniveaus.

Een ervarings- en belevingsgerichte aanpak

KLIN© is qua opzet en uitvoering een individueel interventieprogramma, met op een aantal onderdelen een groepsaanpak (spelen met andere kinderen en verhalen over ervaringen aan elkaar vertellen via OC). Bij de opzet en uitvoering van de interventie wordt rekening gehouden met de interesses, motivatie en gedrevenheid van het kind in relatie tot zijn of haar actuele vaardigheden en potentiële mogelijkheden, wetend wat de etiologie van stoornissen en beperkingen is. Die informatie wordt integraal verzameld en geduid in het CCP. Dankzij de uitgevoerde effectstudies weten we dat een effectieve uitwerking van de KLIN©-interventie minimaal een jaar duurt, met vier dagen interventie per week. Gedurende dat jaar wordt ook de thuissituatie bij de interventie betrokken in de vorm van video-home-training, instructie en training aan ouders en een aantal oudercontactavonden. Het interventiejaar wordt verdeeld over drie interventie- of ankerperiodes die elk twaalf tot veertien weken duren.

De termen 'ankerperiode' en 'ankergestuurde instructie' verwijzen naar betekenisvol leren door de feitelijke verankering van de interventieaanpak, begrippen (woordenschat) en materialen aan de eerder genoemde ervarings-/belevingswereld, vaardigheden en mogelijkheden van het kind met CMB. Voor elk van die ankerperiodes van twaalf tot

veertien weken is een ankerthema bedacht dat past bij verschillende ontwikkelings- of kerndomeinen van de kinderen. De ankerthema's kunnen sensomotorisch georiënteerd zijn (zoals bij 'Wij bouwen een huis' en 'Doe mee aan ons circus'), gericht zijn op (werk) geheugen en cognitie (bijvoorbeeld 'Kijk eens wat een kleintje' en 'Kom koken in onze keuken') of te maken hebben met sociaal-emotionele status, adaptief gedrag en oriëntatie (zoals bij 'Wij rijden van hier naar daar' en 'Wij vieren feest' of 'Water is overal').

Voor elk ankerthema is een Milo & Lana-prentenboek beschikbaar gebaseerd op een daarbij passende basiswoordenlijst (woordennetwerk). De basiswoordenlijst is gebaseerd op Nederlandstalig kindertaalonderzoek en beschreven kennis over de samenstelling van kernwoordenlijsten binnen OC. Die ankergerichte basisbegrippenlijsten vormen het uitgangspunt bij het vergroten en verdiepen van de begrippenschat, taalverwerving en geletterdheid. De Milo & Lana-prentenboeken met de bijbehorende begrippenlijsten passen bij de communicatieniveaus KLIN©-1-2-3.

Voor elk ankerthema zijn twee praktijkgidsen ontwikkeld met bijbehorende activiteitenkaarten. Zo is er een praktijkgids met activiteitenkaarten passend bij het ankerthema en de onderbouw van het primair onderwijs (KLIN©-1-2-3) en een praktijkgids met activiteitenkaarten voor hetzelfde ankerthema passend bij de bovenbouw (KLIN©-3-4-5). De activiteitenkaarten bevatten concrete praktijksuggesties om te werken met KLIN© binnen de specifieke interventiedoelen, het ankerthema, de onder- en de bovenbouw. De praktijkgidsen met activiteitenkaarten zijn alleen verkrijgbaar bij de Stichting Milo.

Leeswijzer

Het boek start met een overzicht van de belangrijkste pijlers van de KLIN©-aanpak (hoofdstuk 1). Daarna volgt achtergrondinformatie over de ontwikkeling van communicatie, taal en geletterdheid in het algemeen (hoofdstuk 2) en over typologieën en classificaties van communicatief meervoudige beperkingen (CMB) (hoofdstuk 3). Het ontwikkel- en leerpotentieel van kinderen met CMB kan niet of nauwelijks met klassieke, genormeerde tests vastgesteld worden. Het kluwen van met elkaar verstrengelde en onderling versterkende stoornissen en beperkingen blokkeert een dergelijke testafname. Ook dat komt aan bod in hoofdstuk 3. Informatie over ondersteunde communicatie (OC) (wat, hoe en waarom) in relatie tot ondersteunde geletterdheid is verwerkt in de hoofdstukken 4 en 5.

Al deze kennis helpt bij het realiseren van de best passende toegang tot communicatie, taal en geletterdheid voor kinderen met CMB en hun omgeving, en biedt daardoor ook zicht op toegang tot ontwikkeling en leren. De rol van de omgeving en het sociale netwerk van kinderen met CMB staat centraal in de KLIN©-werkwijze. Voor we daar dieper op ingaan in hoofdstuk 7, geven we eerst nog een overzicht van de organisatie van taal en communicatie in brein en gedrag, verspreid over tien kerndomeinen of neurale knooppunten (hoofdstuk 6). Die kerndomeinen spelen immers een centrale rol bij het beredeneerd kunnen inschatten van compenserende vaardigheden en potentiële mogelijkheden van kinderen met CMB. In de hoofdstukken 8, 9 en 10 lichten we achtereenvolgens het Communicatiecompetentieprofiel (CCP), het dynamisch assessment (DA) en de ankergestuurde cyclus toe, drie belangrijke pijlers binnen KLIN©. In hoofdstuk 11 koppelen we terug naar de kerndomeinen uit hoofdstuk 6. Onze behandelingsadviezen staan er geordend per kerndomein en per KLIN©-communicatieniveau, in de vorm van tabellen (paragraaf 11.12).

In hoofdstuk 12 gaan we tot slot nog even in op de inrichting van de speel- en leeromgeving bij KLIN©.

Omwille van de leesbaarheid zijn alle literatuurverwijzingen in de tekst verwerkt in voetnoten. Aan het eind van elk hoofdstuk zijn die voetnoten als kernreferenties terug te vinden; de volledige beschrijving van de kernreferenties staat achter in het boek. Het boek sluit af met een trefwoordenregister.

Dit handboek is in feite nooit af. Steeds weer ontstaan nieuwe oplossingen, inzichten en resultaten. KLIN© blijft inspireren. We hopen dat het handboek en de praktijkgidsen met activiteitenkaarten evenals de Milo & Lana-prentenboekenreeks ook anderen zullen inspireren om met KLIN© te gaan werken. Onzes inziens biedt KLIN© unieke mogelijkheden voor een passende inrichting van primair onderwijs voor kinderen met communicatief meervoudige beperkingen.

Prof. dr. Hans van Balkom

Initiatiefnemer KLIN© en medeoprichter Stichting Milo, Schijndel

Bijzonder hoogleraar Ondersteunde Communicatie voor mensen met meervoudige beperkingen aan Radboud Universiteit, Nijmegen

Senior-adviseur Totale- en Ondersteunde Communicatie bij Koninklijke Kentalis, Sint-Michielsgestel

Augustus 2018

Partners bij het tot stand komen van dit boek

Naast Judith Stoep hielpen ook Margje van der Schuit en Stijn Deckers bij het redigeren, becommentariëren en herschrijven van teksten in verschillende hoofdstukken.

Judith Stoep is taalwetenschapper en projectmanager bij het Expertisecentrum Nederlands. Zij voerde de projectleiding over de KLIN©-onderzoeksprojecten (2004-2008) en doceert aan de Radboud Universiteit Nijmegen bij de faculteit Pedagogische Wetenschappen en Onderwijswetenschappen.

Margje van der Schuit is gedragswetenschapper en manager Kwaliteit bij Stichting Milo. Zij promoveerde op onderzoek naar de validiteit en effectiviteit van de KLIN©-interventie.

Stijn Deckers is gedragswetenschapper en universitair docent Pedagogische Wetenschappen en Onderwijswetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij is tevens manager Behandeldoördinatie bij Stichting Milo en is verantwoordelijk voor de aansturing van behandelingen binnen het KLIN©-Atelier in Schijndel.

De eerste tekst van het huidige handboek werd in een eerder stadium geredigeerd door het tekstbureau Sprinkels in Schijndel. Van daaruit is het handboek uitgebouwd.

Jet Isarin heeft op basis van de voorliggende tekst per hoofdstuk een infographic samengesteld waarin de kerninformatie van dat hoofdstuk vervat is. De infographics zijn te downloaden via www.accoutgeverij.nl of www.klincinterventieprogramma.nl en kunnen afgedrukt en naar wens gevarieerd en uitgegroot weergegeven worden.

Praktijkinformatie en fotomateriaal is afkomstig van de Milo-behandelaars binnen het KLIN©-Atelier in Schijndel. Met name Hanneke van Bakel en Rachel Terneusen waren betrokken bij het aanleveren van beeldmateriaal en praktijkinformatie.

Interventieprogramma

Het Interventieprogramma KLIN© bestaat onder andere uit de volgende uitgaven:



De praktijkgidsen van het interventieprogramma KLIN© zijn onder licentie bij Stichting Milo te verkrijgen.

Informatie over training, instructies en dienstverlening met betrekking tot KLIN© is te krijgen bij 'Stichting Milo: Wegbereiders in communicatie'. Zie www.stichtingmilo.nl voor contactgegevens.

Noten

1. Van der Schuit, Segers, Van Balkom, Stoep & Verhoeven, 2010; Van der Schuit, Stoep & Van Balkom, 2012.
2. Interreg III-BMG-project In-Com-Clusie: 1/9/2004-31/8/2007 met eindrapport: Van Balkom & Knoops, 2008.
3. Van der Schuit et al., 2010, 2012.